

UDC: 349.44(045)(575.1)

QISHLOQ XO'JALIK YERLARIDAN FOYDALANISH VA MUHOFAZA QILISH TARTIBINI BUZGANLIK UCHUN JINOIY JAVOBGARLIK

To'xtashev Hikmatilla Ismatillayevich,
Toshkent davlat yuridik universiteti
Ekologiya huquqi kafedrası o'qituvchisi
ORCID: 0000-0003-4642-6923
e-mail: h.tuxtashev@tsul.uz

Annotatsiya. Ushbu maqolada qishloq xo'jaligi yerlaridan foydalanish va muhofazalash bilan bog'liq milliy va xorijiy mamlakatlar qonunchiligi, yerdan foydalanish qoidalarini buzganlik uchun jinoiy javobgarlikka tortish masalasi ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Qishloq xo'jalik sug'oriladigan yerlarini kimyoviy va zaharli moddalar bilan ifloslantirganlik yoki yer unumdorligini tushirib yuborganlik uchun jinoiy javobgarlik masalasi tahlil qilindi. Shuningdek, qishloq xo'jaligi subyektlari faoliyatini tartibga soluvchi qonun hujjatlari bilan bir qatorda qishloq xo'jaligi yerlarini huquqiy tartibga solishga qaratilgan normativ hujjatlar o'rganildi. Qishloq xo'jalik yerlaridan maqsadsiz foydalanganlik yoki ularni berish tartibini buzganlik uchun javobgarlik masalasi yer va jinoyat qonunchiligi asosida yoritishga harakat qilindi. Qishloq xo'jalik yerlaridan foydalanuvchi subyektlarni jinoiy javobgarlik subyekti sifatida e'tirof etishga doir xorijiy mamlakatlar tajribalarini milliy qonunchilikka joriy etish bilan bog'liq masalalar yoritildi. Bundan tashqari, qishloq xo'jaligi yerlaridan foydalanish qoidalarini buzganlik uchun jinoiy javobgarlikka tortish masalasi Estoniya, Ispaniya, Germaniya, Xitoy Xalq Respublikasi, Rossiya Federatsiyasi, AQSh va boshqa bir qator davlatlar tajribalari asosida tahlil qilingan. Shuningdek, xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalaridan foydalangan holda, milliy qonunchilikni takomillashtirish yuzasidan takliflar ishlab chiqishga harakat qilingan.

Kalit so'zlar: yer uchastkasi, qishloq xo'jaligi yerlari, sug'oriladigan yerlar, yerdan foydalanish, yerni muhofaza qilish, yer qonunchiligini buzish, fermer xo'jaligi, qishloq xo'jaligi subyekti, kimyoviy zararlash, yuridik javobgarlik, jinoiy javobgarlik.

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА НАРУШЕНИЕ ПОРЯДКА ПОЛЬЗОВАНИЯ И ОХРАНЫ ЗЕМЕЛЬ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО НАЗНАЧЕНИЯ

Тухташев Хикматилла Исматиллаевич,
преподаватель кафедры «Экологическое право»
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В данной статье проводится научно-теоретический анализ вопроса об уголовной ответственности за нарушение законодательства в нашей стране и за рубежом, правил землепользования, связанных с использованием и охраной земель сельскохозяйственного назначения. Проанализирован вопрос об уголовной ответственности за загрязнение сельскохозяйственных орошаемых земель химическими и токсическими веществами или снижение плодородия почвы. Помимо законодательства, регулирующего деятельность сельскохозяйственных субъектов, были изучены нормативные документы, направленные на правовое регулирование земель сельскохозяйственного назначения. Предприняты

попытки решить вопрос об ответственности за нецелевое использование земель сельскохозяйственного назначения или нарушение порядка их передачи на основании земельного и уголовного законодательства. Ответственность за нецелевое использование земель сельскохозяйственного назначения и нарушение порядка их отвода фермерским хозяйствам предусматривалась на основании земельно-уголовного законодательства. Освещены вопросы, связанные с внедрением зарубежного опыта в национальное законодательство, по признанию землепользователей сельскохозяйственного назначения субъектами уголовной ответственности. Кроме того, исследован вопрос привлечения к уголовной ответственности за нарушение правил землепользования сельскохозяйственного назначения на основе опыта Эстонии, Испании, Германии, Китайской Народной Республики, Российской Федерации, США и ряда других стран. Предприняты попытки разработки предложений по совершенствованию национального законодательства с использованием передового опыта зарубежных стран.

Ключевые слова: земельный участок, земли сельскохозяйственного назначения, орошаемые земли, землепользование, охрана земель, нарушение земельного законодательства, фермерское хозяйство, сельскохозяйственный субъект, химический вред, юридическая ответственность, уголовная ответственность.

CRIMINAL LIABILITY FOR VIOLATION OF THE PROCEDURE FOR THE USE AND PROTECTION OF AGRICULTURAL LAND

Tukhtashev Khikmatilla Ismatillaevich,
Lecturer of Environmental Law Department of
Tashkent State University of Law

Abstract. This article provides a scientific and theoretical analysis of the issue of criminal liability for violation of domestic and foreign legislation, rules of using land related to the use and protection of agricultural land. The issue of criminal liability for contaminating agricultural irrigated lands with chemicals and toxic substances or lowering soil fertility was analyzed. In addition to the legislation governing the activities of agricultural entities, normative documents aimed at the legal regulation of agricultural land were studied. Liability for misuse of agricultural land and violation of the procedure for its allocation was covered in accordance with land and criminal law. Issues related to the introduction of foreign experience into national legislation on the recognition of agricultural land users as subjects of criminal liability are highlighted. In addition, the issue of criminal liability for violations of the rules for agricultural land use is analyzed based on the experience of Estonia, Spain, Germany, People's Republic of China, Russian Federation, the United States and a number of other countries. Attempts were also made to develop proposals for the improvement of national legislation, using the best practices of foreign countries.

Keywords: land plot, agricultural land, irrigated land, land use, land protection, violation of land legislation, farming, agricultural entity, chemical harm, legal liability, criminal liability.

Kirish

Ma'lumki, Yevropa mamlakatlari-ning yerlarni muhofaza qilishga oid jinoyat qonunchiligi O'zbekiston Respublikasi qonunchiligidan sezilarli darajada farq qiladi. Shu jihatdan yer qonunchiligini buzganlik uchun yuridik javobgarlik tizimida jinoyat-huquqiy javobgarlik alohida

ahamiyatga ega. Yer qonunchiligini buzganlik uchun jinoyat-huquqiy javobgarlik shaxs tomonidan jinoyat qonunida ko'zda tutilgan ijtimoiy xavfli qilmish sodir etilgan hollarda kelib chiqadi [1]. Ma'lumki, jinoiy huquqbuzarliklar jamiyat uchun xavflilik darajasi yuqoriligi va shunga muvofiq ushbu toifa huquqbuzarliklar uchun davlat majburlov

chorasining og'irroq turi qo'llanilishi bilan ajralib turadi.

Material va metodlar

Mazkur maqola doktrinal tadqiqot sifatida qonun hujjatlari va ilmiy-nazariy manbalar tahlilini o'z ichiga oladi. Maqolada qishloq xo'jaligi yerlaridan foydalanishda yer qonunchiligini buzganlik uchun jinoiy huquqiy javobgarlik masalasi hamda uning yuridik tabiati va ularning rivojlanishi bilan bog'liq masalalar milliy va xorijiy mamlakatlar tajribasi asosida o'rganilgan. Tadqiqotda ilmiy-nazariy tahlil, tarkibiy-mantiqiy, qiyosiy-huquqiy, statistik, tavsifiy, tizimli hamda ilmiy bilishning dialektik usullaridan foydalanildi.

Tadqiqot natijalari

Yer qonunchiligini buzganlik uchun jinoiy javobgarlik masalasi, avvalo, yerdan oqilona foydalanish va uni muhofaza qilishga qaratiladi. Shu jihatdan har qanday davlat ishlab chiqarishi va oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda qishloq xo'jaligi yerlari birlamchi ahamiyatga ega. Binobarin, qishloq xo'jaligi yerlaridan foydalanish qoidalarini buzganlik uchun jinoiy javobgarlikni jinoyat qonunchiligida belgilash orqali yer unumdorligini saqlash va uni muhofazalash vazifasini bajaradi.

Jumladan, Ispaniya Jinoyat kodeksida ekologik jinoyatlarga bag'ishlangan alohida bob yo'q. Tabiiy resurslar yoki atrof-muhitga tajovuz qiluvchi qilmishlar turli boblarga bo'lingan. Uning 3-bobi "Tabiiy resurslar va atrof-muhitga qarshi jinoyatlar", 4-bobi "Flora va faunani muhofaza qilish bilan bog'liq jinoyatlar", 16-bo'limi "Hududlarni boshqarish hamda tarixiy meros va atrof-muhitni muhofaza qilish bilan bog'liq jinoyatlar"ga bag'ishlangan [2].

Ispaniya JKda bevosita qishloq xo'jaligi yerlaridan foydalanish qoidalarini buzganlik uchun javobgarlik belgilangan norma mavjud emas. Shuningdek, Ispaniya Jinoyat kodeksining Tabiiy resurslar va atrof-muhitga qarshi jinoyatlar bo'yicha 3-bobi 325-moddasida atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risidagi

qonun va boshqa umumiy qoidalarni buzib, bevosita yoki bilvosita nurlatish, tuproqni zararlash, ajratib olish yoki ekskavatsiya, ko'chirish, shovqin, chiqindi chiqarish bilan shug'ullansa, jazo tayinlanishi ko'zda tutilgan.

Bundan tashqari, Ispaniya Jinoyat kodeksining 319-moddasi alohida qimmatga ega, ya'ni bu modda qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlarda o'zboshimchalik bilan qurilishlardan himoya qilishga bag'ishlangan bo'lib, mazkur normaning birinchi bandiga asosan, "quruvchilar, loyihachilar yoki texnik direktorlar yo'l qurish, yashil hudud barpo etish uchun mo'ljallangan, davlat mulkida bo'lgan yoki qonun yoxud ma'muriy tartibda manzarali, ekologik, badiiy, tarixiy yoki madaniy qimmatga ega bo'lgan yoki shu kabi asoslarda alohida muhofaza qilinadigan yerlarda ruxsatsiz qurilishni amalga oshirganliklari uchun javobgar bo'ladilar" [3].

Ispaniya jinoyat qonunchiligining yana bir o'ziga xos jihati – bu unda yuridik shaxslarning jinoiy qilmishlari uchun javobgarlik belgilanganligidir. Ispaniya Jinoyat kodeksining 31-moddasi birinchi qismiga ko'ra, yuridik shaxslar ushbu Kodeksda nazarda tutilgan hollarda o'z nomidan yoki ularning nomidan, ularning manfaatlarini ko'zlab, qonuniy vakillari va boshqaruvchilari tomonidan sodir etilgan huquqbuzarliklar uchun de-fakto yoki de-yure jinoiy javobgarlikka tortiladilar [4]. Mazkur masala yuzasidan shuni ta'kidlab o'tish kerakki, O'zbekiston Respublikasi jinoyat qonunchiligi yuridik shaxslarni jinoyat subyekti sifatida tan olmaydi hamda shaxsiy, jismoniy shaxslarning jinoiy javobgarligini belgilaydi. Fikrimizcha, ekologik, shu jumladan yer sohasidagi jinoyatlar bo'yicha jinoiy javobgarlik chorasi tariqasida yuridik shaxslarga jarima, zararli faoliyatni to'xtatish, yetkazilgan zararni aslida (naturada) qoplash, faoliyatni qayta ixtisoslashtirish kabilarni belgilash ekologik jinoyatlarga qarshi kurashning istiqbolli yo'li hisoblanadi [5]. Shu jihatdan mazkur masalada O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi-

da ham ekologik jinoyatlar, ayniqsa, qishloq xo'jaligi yerlaridan foydalanuvchi yuridik shaxslarning javobgarligini belgilash qishloq xo'jaligi yerlaridan samarali foydalanish va muhofazalash choralari oshirishga xizmat qiladi.

Qishloq xo'jaligi yerlaridan foydalanish va muhofaza qilish yuzasidan statistik ma'lumotlarga e'tibor qaratadigan bo'lsak, birgina 2020-yil davomida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Agroinspeksiya tomonidan yerga oid huquqbuzarliklarni aniqlash yuzasidan o'tkazilgan tadbirlar asosida jismoniy va yuridik shaxslar tomonidan 2 071 ta holatda (2302 ga) yer maydonlari o'zboshimchalik bilan egallab olinib, noqonuniy uy-joy va boshqa qurilishlar qurib olingan. 115 ta holatda (1488 ga) yer berish tartibi buzilgan, 124 ta holatda (134 ga) foydalanilgan yerlar o'z vaqtida qaytarilmagan, 328 ta holatda (9 230,7 ga) xo'jalik ichki yer tuzish loyihalaridan chetga chiqib, davlat yer kadastri ma'lumotlari buzib ko'rsatilgan. Shu kabi 1096 ta holatda (224,2 ga) yerlar o'zboshimchalik bilan qishloq xo'jaligi muomalasidan chiqarilishi oqibatida davlatga 96,6 mlrd so'mlik zarar hisoblangan [6]. Albatta, yer qonunchiligini buzish natijasida davlatga yetkazilgan zarar miqdori qancha yuqori bo'lmasin, uni undirish bilan yerning unumdorligi yoki sifati saqlab qolinmaydi. Bu esa, o'z navbatida, qishloq xo'jaligi yerlaridan foydalanish va muhofaza qilish bilan bog'liq qonunchilik talablarini buzganlik uchun javobgarlik choralari oshirish va uni qo'llash amaliyotini shakllantirishni nazarda tutadi.

O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 4-martdagi "Yer to'g'risidagi qonun hujjatlarini buzganlik uchun javobgarlik choralari kuchaytirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi Qonuniga ko'ra, O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksiga 197¹-modda kiritildi va unda sug'oriladigan yerlarni

o'zboshimchalik bilan egallab olishga yo'l qo'ymaslik bo'yicha yer egasi, yerdan foydalanuvchi yoki ijarachi tomonidan choralar ko'rmaslik, shunday qilmish uchun ma'muriy jazo qo'llanilganidan keyin sodir etilgan bo'lsa [7], jinoiy javobgarlikka tortilishi belgilandi.

Shuningdek, 2021-yil 16-avgustdagi qonun bilan mazkur normaga o'zgartirish kiritildi: "Sug'oriladigan yerlarni o'zboshimchalik bilan egallab olishga yo'l qo'ymaslik, shu jumladan, yer uchastkasi o'zboshimchalik bilan egallab olinganligi fakti to'g'risida vakolatli organlarni xabardor etish bo'yicha yer egasi, yerdan foydalanuvchi yoki ijarachi tomonidan choralar ko'rmaslik, shunday qilmish uchun ma'muriy jazo qo'llanilganidan keyin sodir etilgan bo'lsa [8]", jinoiy javobgarlikka tortish tartibi belgilandi. Sug'oriladigan yerlar alohida qimmatga ega bo'lgan yerlar hisoblanadi, shu jihatdan qishloq xo'jaligida yerlarni muhofaza qilishda ular dan foydalanish qoidalarini buzganlik uchun javobgarlik choralari oshirish muhim ahamiyatga ega.

Qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan alohida qimmatga ega bo'lgan yerlarni muhofaza qilish masalasi boshqa bir qator Yevropa mamlakatlarida ham belgilangan. Xususan, bu borada xorijiy davlatlarda, jumladan, Estoniya Respublikasi Jinoyat kodeksi-ning 364-365-moddalarida [9] atrof tabiiy muhitni ifloslantirish bilan bog'liq normalar keltirilgan bo'lib, unda atrof-muhitni ifloslantirish tuproq unumdorligini tushirib yuborsa, unga nisbatan jinoiy javobgarlik darajasi oshirilishi mumkinligi belgilangan.

Xitoy Jinoyat qonunining 342-moddasiga ko'ra, qonunga xilof ravishda ekin yerlarini egallab olish va undan boshqa maqsadlarda foydalansa, shuningdek, yerning katta qismi- ni zararlasa, unga nisbatan jinoiy javobgarlik qo'llanilishi belgilangan. Shundan ko'rinib turibdiki, Xitoy Xalq Respublikasi Jinoyat qonunchiligida ham sug'oriladigan yerlar, ya'ni pirovardida qishloq xo'jaligiga mo'ljal-

langan yerning unumdor qatlami hisoblangan tuproqni muhofaza qilishga alohida e'tibor qaratilgan.

1949-yil 23-maydagi Germaniya Federativ Respublikasi Asosiy qonunining 15-moddasi yer, tabiiy boyliklar va ishlab chiqarish vositalari jamoalashtirish maqsadida jamoa mulkchiligiga berilishi mumkinligi ko'zda tutilgan [10]. GFRning 1871-yil 15-maydagi Jinoyat kodeksida esa ekologik jinoyatlar "Atrof-muhitga qarshi jinoiy qilmishlar" deb nomlangan 28-bo'limda aks etgan [11]. GFR Jinoyat kodeksining 324a-paragrafi "Tuproqni ifloslantirish" deb nomlanadi [12]. Avstriya Jinoyat kodeksidan (180-paragraf) ham shu kabi modda o'rin olgan [13]. Shunday qilib, jinoyat qonuni nomida jinoyat predmetini yanada aniqlashtirish huquqni qo'llovchiga tajovuz predmetini yanada aniqroq belgilash imkonini beradi.

GFR Jinoyat kodeksining "Tuproqni ifloslantirish" deb nomlangan 324a-paragrafi quyidagicha bayon etilgan: "Ma'muriy-huquqiy majburiyatlarni buzib, tuproqqa modda chiqarish, ularning singishiga yo'l qo'yib berish yoki chiqarish: 1) boshqa shaxs, hayvonot, o'simlikka yoki sezilarli qiymatga ega bo'lgan boshqa predmetga zarar yetkazadigan usulda sodir etilsa yoki 2) katta hajmda sodir etilsa, va shu bilan ularni ifloslantirsa yoki boshqacha usulda foydasiz o'zgartirsa, besh yilgacha ozodlikdan mahrum etish yoki pul jarimasi bilan jazolanadi". Germaniya qonunchiligi yer sohasidagi huquqbuzarliklar uchun jinoiy javobgarlikka nafaqat jismoniy, balki yuridik shaxslar ham tortilishini belgilaydi [14].

AQShda atrof tabiiy muhit va yerlarni jinoyat-huquqiy muhofaza qilish masalasiga to'xtaladigan bo'lsak, avvalambor, ta'kidlash lozimki, birinchidan, Amerika huquqi konsepsiyasi ekologik xavfsiz iqtisodiy rivojlantirish modelini amalga oshirishi bilan tavsiflanadi; ikkinchidan, umumiy holda atrof tabiiy muhitga va xususan, yerlarga yetkazilgan zarar uchun javobgarlik yagona kodifikatsiya-

viy jinoyat-huquqiy hujjat bilan emas, balki huquqning tabiatni muhofaza qilish kompleks sohasi normalari bilan qamrab olingan [15].

AQSh ekologik qonunchiligi tizimida markaziy o'rinni 1969-yilda qabul qilingan va 1970-yil 1-yanvardan kuchga kirgan "Atrof-muhit sohasida milliy siyosat to'g'risida"gi Qonun egallaydi [16].

AQSh ekologiya huquqining o'ziga xos xususiyati shundaki, ushbu huquq sohasi, asosan, umumiy huquq normalariga asoslanadi. Umumiy huquq normalari normativ-huquqiy hujjatlar bo'lmagan yoki ularda umumiy huquqni qo'llash to'g'risidagi ko'rsatma bo'lgan hollarda to'g'ridan to'g'ri amalda bo'ladi. AQShda umumiy huquq normalari barobarida ekologiya huquqi predmeti bo'lgan ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishga yo'naltirilgan qonunchilik hujjatlari ham amal qiladi. Ularning aksariyati AQSh Qonunlar majmuyining "Muhofaza", "Mineral resurslar yerlari va foydali qazilmalarni kavlal olish", "Kemachilik va kemachilik suvlari" kabi boblaridan o'rin olgan. Federal qonunchilik bilan bir qatorda alohida shtatlar qonunchiligi ham amal qiladi. Har bir shtat o'z vakolati doirasida ushbu shtat hududida bo'lgan tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va muhofaza qilish bo'yicha qonunlar qabul qilishi mumkin.

AQShda yerlarni muhofaza qilishga oid ekologik normalar, asosan, bir nechta qonunchilik hujjatlarida jamlangan. Xususan, 1968-yilgi "Yovvoyi va rekreatsiyaviy daryolar to'g'risida"gi Qonunning 1286-paragrafida belgilanishicha, davlatga mulk va yerdan foydalanuvchilarning huquqlarini buzmaganda, yerlardan tabiatni muhofaza qilish maqsadlariga muvofiq foydalanilishini nazorat qilish huquqi tegishlidir. 1965-yilgi "Yer va suv fondini muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonun rekreatsiya zonalarida yerlardan foydalanish tartibini o'rnatgan.

AQSh jinoyat qonunchiligining yana bir xususiyati – bu yuridik shaxslar (korporatsiyalar)ning jinoiy javobgarligi belgilangan-

ligidir. Xususan, Pensilvaniya shtati Jinoyat kodeksining “Tashkilotlar va ular bilan tegishli darajada bog‘liq shaxslarning javobgarligi” deb nomlangan 307-moddasiga binoan, korporatsiyalar jinoyat sodir etganligi uchun hukm qilinishi mumkin, basharti:

- jinoyatda qonunchilikning to‘g‘ridan to‘g‘ri maqsadi korporatsiyaga majburiyat yuklash ko‘zda tutilgan bo‘lsa va faoliyat korporatsiya nomidan ish ko‘rayotgan uning vakili tomonidan o‘zining xizmat vakolati doirasida amalga oshirilgan bo‘lsa;

- jinoyat qonunga muvofiq bajarilishi bevosita korporatsiya zimmasiga yuklangan maxsus majburiyatlarni bajarmaslikda ifodalansa;

- sodir etilgan jinoyat Direktorlar kengashi yoki korporatsiya nomidan ish ko‘ruvchi oliy boshqaruv organi vakilining o‘z mansab yoki xizmat vakolati doirasidagi ehtiyotsizligi tufayli ruxsat etilgan, talab qilingan, buyruq berilgan, bajarilgan yoki yo‘l qo‘yilgan bo‘lsa.

Qishloq xo‘jaligi yerlaridan foydalanish sohasida bugungi kunda Qishloq xo‘jaligi kooperativlari, agroklasterlar, fermerlar kooperativlari, fermer xo‘jaliklari faoliyati rivojlanib bormoqda. Albatta, mazkur xo‘jalik yurituvchi subyektlarning barchasi yuridik shaxs hisoblanib, yerdan foydalanuvchi hamda uni muhofaza qiluvchi sifatida e‘tirof etiladi. Shuningdek, yer uchastkalariga zararli moddalarni chiqarish va undan foydalanish qoidalarini buzish ham yuridik shaxslar tomonidan amalga oshiriladi. Shu nuqtayi nazardan, yer uchastkalaridan oqilona foydalanmaganlik, uni muhofazalash shartlariga rioya qilmaslik natijasida kelib chiqadigan og‘ir oqibatlar uchun qishloq xo‘jaligi subyektlarini jinoiy javobgarlikka tortishning huquqiy mexanizmlarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosalar

Umuman olganda, GFR, Ispaniya, AQSh, XRR, shuningdek, Rossiya Federatsiyasi, Qirg‘iziston Respublikasi, Tojikiston, Qo-

zog‘iston, Ozarbayjon, Gruziya, Estoniya kabi davlatlarning yerlarni jinoyat-huquqiy muhofaza qilishga oid qonunchiligini o‘rganish ushbu davlatlar milliy qonunchiligida yer (tuproq)ga salbiy ta‘sir ko‘rsatishning oldini olishni taqiqlashning turli huquqiy mexanizmi belgilanganligini ko‘rsatadi. Ayni damda AQSh, Daniya, GFR, Ispaniya kabi bir qator davlatlarda ekologik jinoyatlar uchun yuridik shaxslarning javobgarligi belgilangan bo‘lib, fikrimizcha, ushbu ijobiy tajriba O‘zbekiston Respublikasining yer va jinoyat qonunchiligini takomillashtirishda foydali bo‘lishi mumkin.

Shundan kelib chiqqan holda aytish lozimki, yer sohasidagi jinoyatlar uchun javobgarlikni takomillashtirishning yo‘nalishlaridan biri – bu yer sohasidagi jinoyatlar uchun yetkazilgan zararni qoplash majburiyatini jazo chorasi sifatida yuklash istiqbolini o‘rganish bilan bog‘liq. Nazarimizda, ekologik jinoyatlar uchun jazoning asosiy maqsadi atrof tabiiy muhitga yetkazilgan zararni real (naturlada) qoplash, javobgarlikning boshqa turlari esa qo‘shimcha jazo bo‘lishi lozim.

O‘zR JK 196-moddasi bo‘yicha mahkumni sud qilib, uch yil ozodlikdan mahrum etish jazosiga hukm qilish atrof tabiiy muhitga yetkazilgan zararni (yerga yetkazilgan zarar miqdorini) qoplashga zarracha ham yordam bermaydi. Shu bois O‘zR JKning ekologiya sohasidagi jinoyatlarga oid to‘rtinchi bo‘limini yetkazilgan zararni *naturada qoplash* kabi qo‘shimcha jazo turi bilan to‘ldirish maqsadga muvofiq.

Tabiatga yetkazilgan zararni qoplash usullari yoki turlari sud hukmida ishning aniq holatlarini hisobga olgan holda belgilanishi lozim. Bunday shakllar sifatida: yer rekultivatsiyasi, uzoq yillik ijara shartnomasi asosida foydalanuvchi qishloq xo‘jaligi korxonalariga yer uchastkalarini konservatsiyalash, suvni tozalash ishlarini amalga oshirish, zaharlangan suv havzasini tozalash va keyinchalik baliqlar bilan to‘ldirish, yerni ifloslantirish natijasida zarar ko‘rgan hayvonot

yoki o'simlik dunyosi obyektlarini ko'paytirish kabi javobgarlik turlarini belgilash yerdan foydalanish yoki ekologik qonunchilikni buzgan shaxslarni tarbiyalash uchun samarali natija berishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Yer kodeksining 40-moddasi yer egasi, yerdan foydalanuvchi, ijarachi va yer uchastkasi mulkdorining majburiyatlaridan biri sifatida foydali qazilma konlarini ishlatish, qurilish va boshqa ishlarini amalga oshirish uchun berilgan qishloq xo'jaligi yerlari va o'rmonzorlarni ularga ehtiyoj qolmaganidan keyin o'z hisobidan qishloq xo'jaligi, o'rmon xo'jaligi yoki baliq xo'jaligida foydalanish uchun yaroqli holatga, mazkur ishlar boshqa yerlarda amalga oshirilgan holatlarda esa belgilangan maqsadda foydalanish uchun yaroqli holatga keltirishni ko'zda tutadi. Biroq ushbu norma muammoni to'liqligicha hal etmaydi, chunki yerni ifloslantirish jinoyati jarayonida faqatgina yer uchastkasi emas, balki boshqa, yer qonunchiligi tatbiq etilmaydigan atrof tabiiy muhit obyektlari ham zarar ko'rish mumkin.

Bizning fikrimizcha, sud tomonidan yetkazilgan zararni natura shaklida qoplashning asosiy yoki qo'shimcha jazo sifatida qo'llanilishi buzilgan yerlarning tez va real qayta tiklanishiga imkon beradi.

Shu bois O'zR JKni 52¹-modda bilan to'ldirishni taklif qilamiz:

***"52¹-modda. Yetkazilgan zararni natu-
ra holatida qoplash majburiyatini yuklash***

Yetkazilgan zararni natura holatida qoplash majburiyatini yuklash atrof tabiiy muhit, tabiiy obyektgacha yetkazilgan zararni bevosita qoplash orqali amalga oshiriladi.

Yetkazilgan zararni natura holatida qoplash shakli (yer rekultivatsiyasi, konservat-

siya, suv havzasida baliq ko'paytirish, daraxt yetishtirish va h.k.) sud tomonidan belgilanadi.

Yetkazilgan zararni natura holatida qoplashning imkoni bo'lmasa, sud yetkazilgan zararni o'z mablag'lari hisobidan qoplash majburiyatini yuklashi mumkin".

Bu boradagi xorijiy mamlakatlar jinoyat qonunchiligida yer sohasidagi munosabatlarini jinoyat-huquqiy muhofaza qilishga qaratilgan alohida modda o'rin olganligining guvohi bo'lishimiz mumkin. Jumladan, Qirg'iziston Respublikasi Jinoyat kodeksining 26-bobida 15 ta jinoyat tarkibi qamrab olingan [17]. QR JK 273-moddasi "Yerni buzish" deb nomlangan bo'lib, uning ikkinchi qismida yerlarni rekultivatsiya qilish talablarini bajarmaslik oqibatida tuproqning unumdor qatlamini buzish, basharti, qishloq xo'jaligi muomalasidagi yerning ekologik favqulodda holat hududiga o'tishiga sabab bo'lsa, jarima yoki ozodlikdan mahrum etish bilan jazolanishi belgilangan. Demak, Qirg'iziston Respublikasi JKda qishloq xo'jaligi ahamiyatidagi yerlar alohida jinoyat-huquqiy muhofaza ostiga olinganligi va bu iqtisodiyotning agrar sektorini rivojlantirish ustuvor yo'nalish hisoblangan davlatga tatbiqan to'g'ri yo'nalish, degan xulosaga kelish mumkin [18].

Bundan tashqari, bugungi kunda qishloq xo'jaligi yerlarini o'zboshimchalik bilan egalab olish hamda u yerda bino va inshootlar qurilishining oldini olish maqsadida O'zbekiston Respublikasi "Ma'muriy javobgarlik to'g'risida"gi kodeksining tegishli moddalari-da belgilangan javobgarlik masalalari uchun sanksiyalarni oshirish orqali qishloq xo'jaligi yerlaridan oqilona foydalanish va muhofaza qilishga erishish mumkin.

REFERENCES

1. Usmanov M.B. Pravovoe regulirovanie vnutrixozyaystvennogo zemlepolzovaniya kolxozov [Legal regulation of on-farm land use of collective farms]. Tashkent, Adolat, 1993, 130 p.

2. Criminal Code of Spain 1995. English translation as of 2013. Available at: https://www.legislationline.org/download/id/6443/file/Spain_CC_am2013_en.pdf/.
3. Vinogradova Ye. Yuridicheskie litsa doljniy nesti otvetstvennost za ekologicheskie prestupleniya [Legal entities should be held liable for environmental crimes]. *Rossiyskaya yustitsiya – Russian justice*, 2001, no. 8.
4. Kurisina Ye. Yuridicheskie litsa kak orudiya prestupleniya [Legal entities as instruments of crime]. *Rossiyskaya yustitsiya – Russian justice*, 2001, no. 2.
5. Kvartal'nyye i godovyye otchety po vypolnennym rabotam so storony inspeksii [Quarterly and annual reports on the work performed by the inspection]. Available at: <https://agroinspeksiya.uz/uz/menu/kvartalnye-i-godovye-otchety-po-vypolnennym-rabotam-so-storony-inspeksii/>.
6. Nikiforov A.S. Yuridicheskoe liso kak subyekt prestupleniya [Legal fox as a subject of crime]. *Gosudarstvo i pravo – State and law*, 2000, no. 8.
7. Sidorenko A.Yu. Sovershenstvovanie zakonodatelstva ob otvetstvennosti za zemelnie pravonarusheniya [Improving legislation on liability for land offenses]. *Yurist – Lawyer*, 1999, no. 8.
8. Criminal Code of Denmark (as of 2005). (In English). Available at: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/33/Denmark/show/>.
9. Rotsh T. Teoreticheskie problemiy ugovolno-ekologicheskogo prava – vzglyad iz Germanii [Theoretical problems of criminal and environmental law – a view from Germany]. *Gosudarstvo i pravo – State and law*, 2007, no. 2.
10. Criminal Code of the Federal Republic of Germany (1971, as amended 2019) (English version). Available at: https://www.legislationline.org/download/id/8253/file/Germany_CC%20am2019_de.pdf/.
11. Code of Criminal Procedure of the Republic of Austria (1975, amended 2019) (German version). Available at: https://www.legislationline.org/download/id/8549/file/Austria_CPC_1975_am122019_de.pdf/.
12. Sharipkulova A.F. Sravnitelnyy analiz nekotorykh norm ob otvetstvennosti za ekologicheskie prestupleniya po UK RF i UK stran bliznego zarubejya [Comparative analysis of some norms on liability for environmental crimes under the Criminal Code of the Russian Federation and the Criminal Code of neighboring countries]. Five years of operation of the Criminal Code of the Russian Federation: results and prospects. Proceedings of the 11th International Scientific and Practical Conference, held at the Faculty of Law of Moscow State University named after M.V. Lomonosov 2002, May 30-31. Moscow, 2003.
13. Krasnova I.O. Ekologicheskoe pravo i upravlenie v SShA [Environmental Law and Governance in the United States]. Moscow, 1992.
14. Soedinennye shtaty Ameriki: Konstitutsiya i zakonodatelnye aktii [United States of America: Constitution and Legislation]. Translation from English. Compiled by V.I. Lafitsky. Moscow, 1995. Available at: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/568/>.
15. Fatkuln S.T. Ugolovno-pravovaya oxrana zemli ot porchi [Criminal law protection of land from damage]. PhD thesis. Yekaterinburg, 2005.
16. Vinogradova V.Ye. Prestupleniya protiv ekologicheskoy bezopasnosti [Crimes against environmental safety]. Doctor's degree dissertation. Stavropol, 2001.
17. Skripnikov N., Mirzaabdullaeva M. Pravovoe obespechenie nauchnix issledovaniy v agrarnom sektore [Legal provision of scientific research in the agricultural sector]. *Review of law sciences*, 2018, no. 2. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovoe-obespechenie-nauchnyh-issledovaniy-v-agrarnom-sektore/> (accessed 07.03.2022).
18. Tukhtashev H.I. Razvitiye chastnoy sobstvennosti na zemel'nykh uchastkakh: nauchno-teoreticheskiy analiz [Development of private property on land plots: scientific and theoretical analysis]. *Review of law sciences*, 2020, no. 1, pp. 88-94. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitiye-chastnoy-sobstvennosti-na-zemelnyh-uchastkah-nauchno-teoreticheskiy-analiz> (accessed 07.03.2022). DOI: 10.24412/2181-1148-2020-1-88-94/.

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2 / 2022

BOSH MUHARRIR:

Nodirbek Salayev

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ikrom Ergashev

Ilmiy boshqarma boshlig'i

Mas'ul muharrir: D. Xudoynazarov

Muharrirlar: Sh. Jahonov, K. Abduvaliyeva,
F. Muhammadiyeva, Y. Yarmolik

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Web-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

E-mail: tn.tdyu@mail.ru

Jurnal 05.05.2022-yilda tipografiyaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4. Shartli 20,88 b.t. Adadi: 100.

Buyurtma: № 14.

TDYU tipografiyasida chop etildi.